

УДК 378.016

Марія БЕРЕГОВА

викладач кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: beregova3103@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО КОРЕКЦІЙНОГО ПЕДАГОГА ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

У статті охарактеризовано концептуальні засадничі положення щодо формування професійних компетенцій під час підготовки майбутнього корекційного педагога до роботи в інклюзивному середовищі. Проведено аналіз системи професійної підготовки майбутніх корекційних педагогів до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку та дітьми з нормою в умовах інклюзивної освіти. Виділено та охарактеризовано критерії готовності майбутніх спеціальних педагогів до роботи в інклюзивному навчальному закладі.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, інклюзивне навчання.

Інклюзивна освіта у світі розвивається дуже стрімко вже багато років, навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку відбувається відповідно до принципів, визначених науковцями. Для України інклюзивна освіта є педагогічною інновацією і в той же час вимогою не лише часу, а й з моменту ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів – одним із міжнародних зобов'язань держави.

Інклюзія як освітня концепція постійно активно розвивається, і є важливою для формування політики й стратегій, спрямованих на усунення причин і наслідків дискримінації, нерівності та виключення.

В умовах розвитку інклюзивної освіти в Україні набуває актуальності питання формування професійних компетенцій майбутніх спеціальних педагогів.

Підготовку майбутніх корекційних педагогів у вищих навчальних закладах вивчали В. Бондар, Л. Гренюк, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, Н. Савінова, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Томіч, М. Шеремет та ін.

Проблеми освіти дітей із вадами психофізичного розвитку розглядають багато вчених, як у соціальній, так і спеціальній педагогіці (Л. Гречко, В. Засенко, А. Колупаєва, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, О. Чопік, Л. Фомічова, А. Шевцов та ін.).

Першочерговою і важливою умовою розвитку інклюзивного навчального простору, на думку зарубіжних (М. Ainscow, Т. Booth, В. Cagran, А. De Boer, J.-R. Kim, А. Minnaert, S.J. Pijl, М. Schmidt, К. Scorgie і ін.) та українських дослідників, є підго-

товка компетентних педагогів, здатних і готових ефективно працювати з дітьми, що мають особливості психофізичного розвитку.

Існує багато досліджень, присвячених розробці змісту й методів навчання різних категорій дітей з вадами психофізичного розвитку у системі інклюзивної освіти, зокрема, праці В. Бондар, К. Косової, Н. Компанець, І. Кузави, Г. Кумаріної, О. Кучерук, В. Липи, Н. Савінової, Т. Сак, Є. Синьової, М. Шеремет та ін. Учені наголошують на необхідності корекційної спрямованості навчання таких дітей незалежно від типу закладу; у своїх роботах висвітлюють положення про те, що зміст та засоби корекції обумовлюються специфікою наявного порушення, а не формами організації навчання.

М. К. Шеремет зазначає, що у підготовці корекційних педагогів визначальною і провідною має бути роль науки. Педагоги ВНЗ мають здійснювати цілеспрямовану підготовку висококваліфікованих кадрів за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями і випускати корекційних педагогів конкурентноспроможних у світовій системі спеціальної освіти [5].

Н. В. Савінова зазначає, що професійна компетентність учителя-логопеда визначається як комплексне поняття, що включає теоретичну, практичну, комунікативно-мовну, особистісну складові, які є необхідними для здійснення корекційно-розвивальної та виховної роботи з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку з урахуванням їх індивідуальних можливостей із обов'язковим застосуванням сучасних методів, прийомів, інноваційних технологій і форм роботи із зазначеною

категорією дітей та їх родинами з метою надання необхідної допомоги [4].

На сучасному етапі немає чіткого алгоритму підготовки майбутніх спеціальних педагогів до роботи в умовах інклюзивного начального закладу.

Мета статті – охарактеризувати особливості формування професійних компетенцій під час підготовки майбутнього корекційного педагога до роботи в інклюзивному середовищі.

Компетентний у словнику визначено як такий, що має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; такий, що ґрунтується на знанні; кваліфікований; такий, що який має особливі повноваження; повноправний, повновладний [1].

Вперше у науковий апарат категорія «компетенція» була введена у 1960-1970 рр. У цей же період створюються передумови розмежування понять компетенція-компетентність. У 90-ті роки ХХ століття поняття «професійна компетентність» увійшло у педагогічну лексику і стало предметом спеціального вивчення. Проте, і зараз не існує єдності у розумінні сутності термінів «компетенція» і «компетентність» [2].

У сучасній педагогічній науці поняття «компетентність» використовується для опису кінцевого результату навчання, а поняття «компетенція» набуває значення «знаю, як» на відміну від раніш прийнятого орієнтира в педагогіці «знаю, що» [1, 124].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки при визначенні вимог до випускника вищих навчальних закладів широко застосовується термін «професійна компетентність».

Розглядаючи професійні компетенції, більшість дослідників виділяють прості (базові) компетенції, що формуються на основі знань, умінь, здібностей, що легко фіксуються, виявляються в певних видах діяльності, та ключові компетенції, надзвичайно складні для обліку і виміру, що проявляються у всіх видах діяльності, в усіх взаємних особистості зі світом, характеризують духовний світ особистості та сенс її діяльності [4].

Професійна діяльність спеціального педагога в умовах інклюзивної освіти відрізняється від роботи вчителя у традиційній школі. Корекційно-розвивальна робота із дітьми з особливостями психофізичного розвитку, потребує особливих вимог до рівня професійної компетентності спеціального педагога, оскільки вона є одним із вирішальних факторів розвитку й навчання [2]. Вирішення поставлених завдань значною мірою залежить від професіоналізму спеціального педагога, його культури, духовності, моральності, тому професійна компетентність відіграє важливу роль у

підготовці корекційного педагога, зумовлена значимістю його роботи, необхідністю постійної взаємодії між учасниками педагогічного процесу.

Спеціальному педагогу, який працює в інклюзивному навчальному закладі, необхідне знання психолого-педагогічних особливостей вікового і особистісного розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку, а також вміння виявляти ці особливості. При проектуванні інклюзивного освітнього процесу педагогічні працівники стикаються з необхідністю відбору оптимальних способів організації спільного навчання дітей з нормальним і порушеним розвитком. Важливим стає встановлення взаємодії між цими дітьми, між батьками учнів, між педагогами і батьками, педагогами і дітьми.

В умовах активного розвитку інклюзивного простору особливою специфічністю повинне володіти освітнє середовище, що передбачає його корекційно-розвивальний характер. Це важливо для задоволення особливих освітніх потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку, а по відношенню до дітей з віковою нормою – для подолання негативізму у ставленні до однолітків з проблемами у здоров'ї. Відповідно, спеціальний педагог в умовах інклюзивного навчального простору повинен вміти створювати середовище, яке сприятиме розвитку і дітей з особливостями психофізичного розвитку, і дітей з віковою нормою. Крім того, в рамках компетентнісного підходу, формування у вчителя-дефектолога вмінь вирішувати професійні завдання в інклюзивному навчальному закладі нерозривно пов'язане з проектуванням і здійсненням його індивідуального професійного розвитку. Це не суперечить специфіці інклюзивної освіти як соціально-педагогічного феномена, орієнтованого на формування в суспільстві особливої культури по відношенню до дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Для опису процесу підготовки майбутніх спеціальних педагогів до нової для них сфері професійної діяльності багато дослідників розкривають якісні характеристики не тільки самої підготовки, а й педагога зокрема.

Так, зарубіжний дослідник J. Corbett пропонує чотири складові інклюзивної культури, які необхідно формувати у педагога:

- шанобливе ставлення вчителів до поглядів, які відсутні в їх особистому життєвому досвіді;
- усвідомлення педагогами того, що інтелектуально розвинені люди зустрічаються не тільки серед тих, хто наділений високим соціальним і академічним статусом;
- визнання рівних можливостей всіх учнів в праві на освіту і соціальний розвиток і

задоволення цих прав з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини;

- усвідомлене проходження істинно педагогічних пріоритетів і цінностей [6].

У дослідженнях вчених країн Європи при визначенні особливостей професійної підготовки акцент робиться на формування у майбутніх спеціальних педагогів ключових компетенцій (академічних, соціально-особистісних, професійних). При цьому в програмі підготовки обов'язковою складовою є вивчення специфіки роботи з дітьми, що мають особливі потреби, та формування вміння у педагогів працювати в команді, організовувати колективне співробітництво.

Професійну підготовку спеціальних педагогів у ВНЗ до роботи в умовах інклюзивної освіти розглядаємо як процес формування у них здатності вирішувати освітні, розвивальні та виховні завдання, що стосуються організації спільного навчання дітей з нормальним і порушеним розвитком. Результатом такої підготовки є формування у вчителів-дефектологів готовності і здатності: створювати корекційно-розвивальне середовище в умовах інклюзивного освітнього простору і використовувати ресурси, наявні для розвитку всіх дітей; знати психолого-педагогічні закономірності та особливості вікового і особистісного розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку, що знаходяться в умовах інклюзивного освітнього середовища, і вміти виявляти ці закономірності та особливості; вміти відбирати оптимальні способи організації навчання в умовах інклюзивної освіти, а також проектувати навчальний процес для спільного навчання дітей з нормальним і порушеним розвитком; застосовувати різні способи педагогічної взаємодії між усіма суб'єктами корекційно-освітнього процесу, орієнтовані на ціннісне ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку і інклюзивної освіти в цілому; здійснювати професійну самоосвіту з питань спільного навчання дітей з нормальним і порушеним розвитком.

Формування певного рівня знань, умінь і навичок майбутніх спеціальних педагогів передбачає наявність наступних якостей: *мотиваційних*, що формують стійкий інтерес та зацікавленість студентів до інклюзивного навчання, прагнення до включення дитини в інклюзивний процес, беручи до уваги рівень її психофізичного та мовленнєвого розвитку; *емоційних*, що передбачають встановлення емоційного контакту з дитиною та постійну підтримку стабільно-позитивного емоційного стану педагога; *гностичних*, що передбачають оволодіння певним обсягом знань, умінь і навичок щодо роботи в інклюзивних навчальних

зкладах, свідомого використання набутих знань в інклюзивному процесі; *деонтологічних*, що визначають моральність, культуру, етику майбутнього корекційного педагога; *оцінних*, що передбачають рефлексію, самооцінку, аналіз діяльності інших спеціальних педагогів.

Для дослідження професійних компетенцій, сформованих у майбутніх спеціальних педагогів, ми виокремили критерії готовності майбутніх спеціальних педагогів до роботи в інклюзивному навчальному закладі: мотиваційно-емоційна готовність, гностично-технологічна готовність, деонтологічно-мовленнєва компетентність, рефлексивно-оцінна діяльність.

Виокремлення мотиваційно-емоційного критерію готовності майбутніх спеціальних педагогів до роботи в інклюзивному навчальному закладі, активного впровадження інклюзивного навчання детермінується багатьма факторами, зокрема урахуванням, управлінням, регуляцією різних психічних станів дитини з психофізичними вадами, корекцією її вад у взаємодії «спеціальний педагог – дитина». Відповідно, при інклюзивному навчанні взаємодія з дитиною не повинна ускладнювати її пізнавальну та навчальну діяльність, тим більше, що стан здоров'я дитини залежить від навчального та емоційного навантаження.

Корекційно-педагогічна діяльність є складовою та невід'ємною частиною педагогічного процесу як динамічної педагогічної системи, спеціально організованої, цілеспрямованої взаємодії спеціального педагога та дитини, що має на меті вирішення розвивальних, освітніх, корекційних, виховних завдань.

Критерій мотиваційно-емоційної готовності ураховує мотиви, намагання майбутнього спеціального педагога наполегливо та цілеспрямовано працювати в інклюзивному навчальному закладі, його стабільний емоційний стан під час роботи з дітьми з особливостями розвитку. Критеріальні показники: наполегливість та цілеспрямованість у здобутті професійно-технологічних знань щодо роботи в умовах інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку характеризує цілі, задля яких спеціальний педагог працює в умовах інклюзивного навчального закладу; емоційна стабільність характеризується врівноваженістю емоційного стану, вмінням релаксувати, угамовувати свої негативні емоції; мотивація на успішне виконання своїх обов'язків характеризує мотиви студентів для роботи в інклюзивній освіті.

Критерій гностично-технологічної готовності відображає теоретичну сторону навченості та освіченості майбутнього фахівця. Критеріальні

показники: осмисленість теоретико-технологічних знань про особливості організації та роботи в умовах інклюзивної освіти характеризується вміннями майбутнього фахівця використовувати набуті знання для вирішення корекційно-діагностичних, корекційно-розвивальних, корекційно-навчальних, корекційно-виховних задач; креативність технологічних знань та творчий підхід в організації взаємодії всіх учасників навчально-корекційної роботи характеризує можливість майбутнього фахівця в умовах інклюзивного навчання урізноманітнювати, видозмінювати завдання для дітей з урахуванням особливостей фізичного, психічного та мовленнєвого розвитку; створення розвивального середовища в умовах інклюзивного навчального закладу характеризує вміння майбутнього спеціального педагога створювати навчально-виховне середовище для розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчального закладу.

Критерій деонтологічно-мовленнєвої компетентності відображає етичну культуру, поведінку, толерантність спеціального педагога, його психолінгвістичну компетентність. Критеріальні показники: толерантність спеціального педагога характеризується сформованістю нормативної поведінки, культури спілкування, вихованості, терпимості при взаємодії з дітьми, батьками, колегами; сформованість системи деонтологічних знань характеризується дотриманням майбутнім вчителем деонтологічних принципів, норм; психолінгвістична компетентність характеризується знанням особливостей спілкування спеціального педагога з різними категоріями людей – вчителі, батьки, психологи, медичні працівники.

Критерій рефлексивно-оцінної діяльності відображає вміння студентів до рефлексії, самооцінки, оцінки діяльності інших педагогів. Критеріальні показники: рефлексія власної поведінки відображає вміння майбутнього спеціального педагога звертати увагу на власний внутрішній стан, вміння заспокоюватися у критичних ситуаціях; самооцінка та самоаналіз готовності до про-

ведення корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчального закладу характеризує вміння майбутнього фахівця здійснювати аналіз власної діяльності з метою покращення рівня навчально-розвивального процесу в умовах інклюзивного навчального закладу; професійний аналіз діяльності інших корекційних педагогів в умовах інклюзивного навчального закладу характеризує вміння майбутнього фахівця здійснювати аналіз діяльності інших психолого-педагогічних працівників з метою покращення рівня власної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

На підставі аналізу теоретичних підходів до підготовки спеціальних педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчального закладу можна зробити такі висновки:

У сучасних вищих закладах освіти не існує єдиного підходу до проблеми підготовки спеціальних педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання. З урахуванням цього підготовка спеціальних педагогів до роботи в умовах інклюзії – це цілеспрямований процес, в результаті якого розвиваються їх професійна компетентність.

Для дослідження рівня професійної підготовки спеціальних педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору ми виокремили критерії готовності майбутніх спеціальних педагогів до роботи в інклюзивному навчальному закладі, а саме: мотиваційно-емоційна готовність, гностично-технологічна готовність, деонтологічно-мовленнєва компетентність, рефлексивно-оцінна діяльність.

Таким чином, підготовка майбутніх вчителів-дефектологів до роботи в умовах інклюзивної освіти повинна урахувати мотиви студентів до роботи в умовах інклюзії, набуття майбутніми спеціальними педагогами знань про особливості роботи в умовах інклюзивного навчального закладу, відображати етичну культуру, психолінгвістичну компетентність педагога, вміння студентів до рефлексії, самооцінки, оцінки діяльності інших педагогів.

Список використаних джерел

1. Вавіна Л. В. Український дефектологічний словник / Л. В. Вавіна. – К. : Милосердя України, 2001. – С. 132.
2. Зарин А. П. Учитель-дефектолог в современном обществе: миссия и проблемы подготовки. Вестник Герценовского университета, 2010. – № 1. – С. 128-132. URL <http://cyberleninka.ru/article/n/uchitel-defektolog-vsovremennom-obschestve-missiya-i-problemy-podgotovki>.
3. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / Ю. В. Пінчук. – Київ, 2005. – 30 с.
4. Савінова Н. В. Актуальні проблеми формування професійної компетентності вчителів-логопедів / Н. В. Савінова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – № 9 (Ч. 1). – 2014. – С. 162-169.
5. Шеремет М. К. Основні тенденції модернізації підготовки корекційних педагогів в умовах реформування освітньої галузі / М. К. Шеремет // Логопедія. – № 1. – 2011. – С. 3-5.
6. Corbet J. Inclusive education and school culture [Інклюзивное образование и школьная культура] [Електронний ресурс] : Jenny Corbet // International Journal of Inclusive Education. 1999. URL : <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080>.

References

1. Vavina L. V. (2001) Ukrayinsky defektolohichnyy slovnyk. [Ukrainian defectological dictionary] K.: Myloserdya Ukrayiny, S. 132 [in Ukrainian].
2. Zaryn A. P. (2010) Uchytel-defektoloh v sovremennom obshchestve: myssyya y problemy podhotovky. [The teacher-defectologist in modern society: mission and problems of preparation] Vestnyk Hertsenovskoho unyversyteta, № 1. S. 128-132. URL <http://cyberleninka.ru/article/n/uchitel-defektolog-vsoremennom-obshchestve-missiya-i-problemy-podgotovki> [in Ukrainian].
3. Pinchuk Y.V. (2005) Systema profesynoyi kompetentnosti vchytelya-lohopedya [System of professional competence of teacher-speech therapist] : avtoref. dys. na zbuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: spets. 13.00.03 «Korektsiyna pedahohika». Kyiv, 30. [in Ukrainian].
4. Savinova N.V. (2014) Akutalni problemy formuvannya profesynoyi kompetentnosti vchyteliv-lohopediv. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. [Actual problems of formation of professional competence of teachers-speech therapists] № 9 (CH. 1). S. 162-169. [in Ukrainian].
5. Sheremet M. K. (2011) Osnovni tendentsiyi modernizatsiyi pidhotovky korektsiynykh pedahohiv v umovakh reformuvannya osvithnoyi haluzi. [The main tendencies of modernization of the training of correctional teachers in the context of reforming the educational field]. Lohopediya. № 1. S. 3-5. [in Ukrainian].
6. Corbet J.(1999) Inclusive education and school culture [Ynklyuzyvnoe obrazovanye i shkohnaya kultura] [Elektronnyy resurs]: Jenny Corbet // International Journal of Inclusive Educaition. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080>

Береговая М. И. Подготовка будущего коррекционного педагога к работе в инклюзивной среде: формирование профессиональных компетенций

В статье охарактеризованы концептуальные основные положения по формированию профессиональных компетенций при подготовке будущего коррекционного педагога к работе в инклюзивной среде. Проведен анализ системы профессиональной подготовки будущих коррекционных педагогов к работе с детьми с особенностями психофизического развития и детьми с нормой в условиях инклюзивного образования. Выделены и охарактеризованы критерии готовности будущих специальных педагогов к работе в инклюзивном образовательном учреждении.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, инклюзивное образование, инклюзивная среда, инклюзивное обучение.

Berehova M. Training of the future special educators for work in an inclusive environment: the formation of professional competences

The article describes the conceptual framework for the formation of professional competences in the preparation of the future special educator to work in an inclusive environment. The analysis of the system of professional training of future special teachers for working with children with peculiarities of psychophysical development and children with norm in conditions of inclusive education is conducted. The criteria for the readiness of future special educators to work in an inclusive educational institution are highlighted and characterized.

There is no single approach to the problem of training special educators to work in an inclusive education in today's higher education institutions. With this in mind, the training of special educators to work in an inclusive environment is a purposeful process that develops their professional competence.

To study the level of professional training of special educators for work in an inclusive educational space, we have highlighted the criteria for the readiness of future special educators to work in an inclusive educational institution.

The professional training of special educators in higher educational institutions for work in the context of inclusive education is considered as the process of forming their ability to solve educational, developmental tasks related to the organization of joint education of children with normal and disturbed development.

Key words: competence, professional competence, inclusive education, inclusive environment.